

Overweging 1

Het is een vreemde vertelling die we hoorden voorlezen. Wat doet die hier, in de bijbel? Godenzonen, reuzen, helden. Een kort verhaal is het, maar wel met het karakter van een 'statement'. Er moeten enkele stevige punten op de i worden geplaatst. Als een les in de trant van 'denk erom, dit moet je goed weten, anders gaat er heel veel mis, opnieuw en opnieuw'. Leren van de geschiedenis is één ding, maar het geleerde in praktijk brengen is iets heel anders. Voor we het weten, vallen terug we in oude, historische mechanismen. Daar zijn we goed in, wij mensen. We zeggen 'nooit meer dit', maar voor we er erg in hebben, doen we het toch. Op kleine en op grote schaal, als hardnekkige gewoonte dieren.

Als iets een mythologisch tafereel is, dan wel wat we zojuist hebben gehoord, die vreemde vertelling. Die zo begint: 'En het geschiedde: de mensen begonnen talrijk te worden op de aardbodem...

Deze eerste zin vat kernachtig samen waar het in de voorafgaande hoofdstukken van het boek *In den beginne* om te doen was, waarbij het woordgebruik herinnert aan het scheppingsverhaal, het 'in den beginne' van hemel en aarde en van de mensheid op de aarde. Daar wordt op ingehaakt: hoe de mensen op aarde zich vermenigvuldigen, talrijk worden, zoals 'in den beginne' de bedoeling was. Dit herkennen we nog. Maar wat dan volgt. Waar komt dat vandaan?

Het verkeer tussen 'godenzonen' en 'mensendochters' is een vast motief niet enkel in Griekse mythologie, ook in de mythologie van Tweestromenland tot Egypte, het culturele milieu van de bijbel. Zeker als het om seks draait, hebben de mannelijke goden een besliste voorkeur voor de dochters der mensen. Zo wordt verteld hoe oppergod Zeus afdaalt van de Olympus en in de gestalte van een stier verschijnt op de kust van het latere Libanon. Daar is prinses Europa aan het spelen met haar vriendinnen. Na het bekende aantrekken en afstoten klimt Europa op de rug van de stier. En daar gaan ze, de branding in, over een pad dat de zee doorklieft, naar het werelddeel dat haar naam zal dragen.

Veel van zulke mythen draaien om heldendom. Dat heldendom wordt in deze bijbelse vertelling aan de kaak gesteld.

Uit het onderlinge verkeer tussen 'godenzonen' en 'mensendochters' worden de reuzen geboren, nader getypeerd als 'helden, die uit de voortijd' en 'mannen van naam'. Helden die met hun heldendaden de status van bovenmenselijke, half-goddelijke wezens verwerven en niet meer van deze wereld zijn. Aan zulke heroën, 'herriemakers', vergapen zich de mensen en geven zij zich met huid en haar over. Zulke titanen, giganten en megasterren, 'Übermensen', die een religieuze verering genieten, weerspiegelen de banale aspiraties der mensen in hun even doodgewone als troosteloze bestaan. Ze hebben de wereld in hun greep en aan hun voeten, de titanen en giganten, even wispelturig en onbetrouwbaar als ze zijn - ze vestigen het recht van de sterkste op aarde. Ze gaan letterlijk over lijken, met een grenzeloos egocentrisme en niet te stuiten hoogmoed. We kennen hun namen. De grootste kleuter onder de titanen hengelt onbeschaamd naar de Nobelprijs voor de Vrede. (Met excuses aan de kleuters.) Ook kennen we de namen van de hedendaagse Tech-giganten die alles naar zich toe trekken en eropuit zijn democratische samenlevingen te infiltreren en om zeep te helpen.

De bijbel heeft het niet op zulke mythische helden wier ontzagwekkende fysieke kracht al gauw maatgevend wordt voor de menselijke verhoudingen: zij vestigen het recht van de sterkste op aarde, ten koste van mensen voor wie zij geen oog hebben. Zoals eerder in het bijbelse verhaal Kaïn niet keek naar Abel, zijn zwakkere broeder, voor wie hij verantwoordelijkheid droeg. Hij keerde zich van hem af en doodde hem. Broedermoord. Zustermoord.

In het midden van deze kleine bijbelse vertelling stelt JHWH, die God met zijn naam, een grens aan de leeftijd die mensen kunnen bereiken, en ontnemt hen zo de illusie van onsterfelijkheid. De mens moet mens blijven (daarom staat er: 'omdat hij vlees is') en zich geen half-goddelijk wezen gaan wanen. Daarmee geeft hij zichzelf veel te veel en doet hij andere mensen ernstig tekort. Honderdtwintig jaar is de leeftijd waarop in het boek Deuteronomium Mozes sterft, de leraar van Tora die leert wat mensen moeten doen om de aarde bewoonbaar te maken en te houden.

De mensen beginnen talrijk te worden op de aarde en met de groei van de mensheid wordt het kwaad vermenigvuldigd. De 'reuzen', de 'mannen van naam' vervullen de aarde met verderf en geweld, zij leiden haar naar de totale ondergang. JHWH, die God met zijn naam, krijgt spijt over de schepping van de mensheid op de aarde. Hij besluit een einde te maken aan het scheppingswerk dat zijn eigen initiatief was. En dan staat er: 'Maar Noach had genade gevonden in de ogen van JHWH.' Noach - zijn naam betekent letterlijk 'rust', maar wordt geassocieerd met het werkwoord 'troosten'. Troost voor mensen die aan alle kanten worden belaagd, die zoeken naar rust en evenwicht, naar een veilig bestaan, in vrede. De bijbel is een boek ook van hoop en van troost.

Overweging 2

De bijbel - een boek van hoop en van troost. De bijbel is ook een boek van verzet. Misschien wel het oudste boek van verzet in de geschiedenis van de mensheid op aarde. Verzet tegen alles wat onmenselijk is. Verzet tegen de machten van onderdrukking en vernedering. Tegen armoede. Tegen honger. Tegen de oorlog.

De grote Joodse schrijver Elias Canetti, hier al vaker aangehaald, noteerde: 'Het is vreemd, voor wat vandaag gebeurt is alleen de bijbel sterk genoeg, en het zijn juist haar verschrikkingen die troost bieden.'

Hij schreef dit op in 1943, dus in de donkerste jaren van de twintigste eeuw. Voor wat toen gebeurde, zou alleen de bijbel sterk genoeg zijn? Canetti vertelt niet waar hem dat precies in zit. Hij heeft het over haar 'verschrikkingen'. Zou hij hebben bedoeld dat de bijbel nauwgezet registreert wat mensen elkaar aandoen? Hoe dat bij wijze van parabel wordt opgeroepen in het verhaal over Kaïn die zijn broeder Abel doodt? 'Ben ik mijn broeders hoeder, ik?'

In de tekst die we hoorden voorlezen begint iets volstrekt nieuws. Hier, in het boek *En dit zijn de namen*, breekt het inzicht door dat deze God, die hier sprekend wordt opgevoerd - 'JHWH, de Naam, sprak tot Mozes' - dat deze God anders is, atypisch, niet God zoals goden zijn, niet als de titanen en de giganten - geen dwingeland op een hoge troon gezeten, maar een die afdaalt om mensen te bevrijden uit slavernij en onderwerping, en hen opdraagt een nieuwe maatschappelijke orde tot stand te brengen van vrijheid, waardigheid en recht. Zo wordt het verhaal verteld, dat een verhaal is van bevrijding - en van hoop en van troost.

Zijn Naam zegt wie en wat deze God is, hoe hij zich laat kennen. 'Ik ben het, JHWH, de Naam.' Vier Hebreeuwse letters, *j-h-w-h*. Het staat er tot vier keer toe, die vierletternaam. Om het ons in te prenten. Als markering van een ongehoord nieuw begin - dat altijd weer beginnen moet.

'Ik zal er zijn zoals ik ben.' 'Ik zal er zijn voor jou.' 'Ik zal er zijn doordat ik jou stuur.' Zijn Naam is dat hij mensen stuurt naar mensen die in nood verkeren. Zoals hij Mozes stuurde naar het slavenvolk in Egypte om het te bevrijden uit de handen van Farao, de titanische god van Egypte.

De vierletternaam van deze God behelst bevrijding en wijst de weg naar een andere nieuwe samenleving die in het teken staat van vrijheid en menswaardigheid - niemand die gebrek lijdt. 'Een land als een erfdeel' - zo wordt die samenleving getypeerd. Dat wil zeggen: je moet er iets van maken, zonder dat je ooit kunt zeggen: dit land behoort alleen mij toe - ons toe. Want je bent onder een wet gesteld, en die wet gebiedt jou de discipline van de vrijheid. Jezelf grenzen stellen, niet over een ander willen heersen, ruimte bieden aan zoveel mogelijk mensen om vrij te kunnen ademen, zonder opgejaagd te worden. Die wet, dat onderricht, die Tora.

Wat en wie zijn wij, wij mensen? Wij op deze enige aarde. Wat definieert ons? Wat betekent menselijkheid? 'De mens is een tweevoetig, gevleugeld dier,' schreef Diogenes Laërtios, een filosoof, ergens in de derde eeuw. Een van de vele definities van de mens die de geschiedenis rijk is. Toch zeker een leuke. De mens kan niet vliegen, wel lopen. Niet kromgebogen voor heersers als goden, maar rechtop, dat wil zeggen menswaardig. En waar dat niet zo is, mensen kromgebogen zijn - dan in verzet komen, opstaan tegen de goden.

Zoals Remco Campert dichtte:

jezelf een vraag stellen
daarmee begint verzet

en dan die vraag aan een ander stellen.

Zo moge het zijn.